

1.04 Strokovni članek

UDK 654.191(=163.6)(450.361Trst)(091)

Prejeto: 27. 5. 2019

Saša Rudolfnovinar, Via Commerciale 77, I-34134 Trst
E-pošta: sasarudolfts@gmail.com

75 let neprekinjenega oddajanja Radia Trst

IZVLEČEK

RADIO TRST v slovenščini neprekinjeno oddaja od maja 1945 do danes. Bolj je poznan kot Radio Trst A, v katerega se je preimenoval 8. marca 1955. Pod zavezniški in tudi v prvih desetletjih italijanske uprave so novinarji delali prek prevajalske pogodbe, vključeni pa so bili v skupno slovensko-italijansko uredništvo. Polagoma se je stanje normaliziralo, leta 1979 so bili imenovani prvi trije vodje izmen, kar je bil prvi korak k osamosvojitvi uredništva, leta 1983 pa je bil imenovan namestnik glavnega urednika. Od popolne osamosvojitve, tj. od zakona o reformi radiotelevizijske službe RAI iz leta 1975, ki je predvideval TV-oddaje v slovenščini, je preteklo polnih 20 let. 1. maja 1995 je sigla ob 20.30 najavila slovenski TV-dnevnik. V naslednjih mesecih je RAI samostojnost slovenskega uredništva priznal z imenovanjem prvega slovenskega glavnega urednika, ki je odgovarjal le ravnatelju deželnih informativnih oddaj v Rimu.

KLJUČNE BESEDE

RAI, Radio Trst A, uredništvo, slovenski programi

ABSTRACT

SEVENTY-FIVE YEARS OF RADIO TRST'S UNINTERRUPTED BROADCASTING

RADIO TRST has broadcasted uninterruptedly since May 1945 to present day. It is better known under the name Radio Trst A, which it obtained on 8 March 1955. Under Allied administration as well as in the first decades of Italian management, journalists were recruited on a translation contract and incorporated into the joint Slovenian-Italian editorial. The situation gradually normalized, with the appointment of the first three Slovenian shift managers in 1979 as the first step towards the establishment of an independent Slovenian editorial, followed by the appointment of Slovenian deputy chief editor in 1983. Twenty years passed from adopting the radio-television service RAI reform act (1975) providing for TV shows in the Slovenian language to full independence when, on 1 May 1995, the siglum announced the Slovenian evening news at 8.30 p.m. In the ensuing months, the independence of the Slovenian editorial was recognized through the appointment of the first Slovenian chief editor, who was responsible only to the director of regional information programmes, seated in Rome.

KEY WORDS

Rai-Radio Trst A, editorial board, Slovenian radio programmes

Ustanovitev slovenskega radia v Trstu

Uradno je Radio svobodni Trst pričel oddajati v slovenščini 5. maja 1945 ob osmi uri zvečer. Toda slovenska beseda se je na tržaškem oddajniku pojavila že leto prej ob nemški zasedbi. V palači na trgu Oberdank, kjer je od leta 1931 oddajal italijanski vsedržavni radio EIAR, je nemška vojaška uprava poleg italijanskih uvedla tudi oddaje v slovenščini. Bile so zgolj propagandnega značaja, kasnejši ravnatelj slovenskih sporedov, inženir Boris Sancin,¹ jih je ocenil kot vse prej kot slovenske: »Na dlani je bilo, da nacisti teh oddaj niso uvedli na ljubo Slovencem, temveč so to storili v svojem interesu v okviru tedanje politike do Küstenlanda. Ta jih je pripravila, da so začeli uvajati slovensko šolstvo in imenovati Slovence na civilne upravne položaje. In tako je nastalo vprašanje: ali izkoristiti vsako priložnost, tudi tisto, ki jo nudi okupator, samo da se pripomore k osveščanju našega naroda v ogroženi Primorski – ter zmanjšanju fašističnega raznarodovalnega pritiska – ali pustiti, da ostane vse v tedanjih neslovenskih rokah. V vzdušju državljanske vojne, v kateri se je zvijsal naš narod, so se mnenja o tem razhajala in so deljena še danes. Dobro polovico omenjenih slovenskih oddaj so obsegala poročila in politični ter vojaški komentarji. Ta so bila izrazito propagandnega značaja in utemeljena je trditev, da so bila vse prej kot slovenska.«²

Radijske oddaje v slovenščini je med nemško okupacijo urejal Alojzij Geržinič,³ ki je obenem ustanavljal slovenske šole. S tem je nadaljeval tudi po vojni, ko je cona A s Trstom spadala pod zavezniško vojaško upravo. V knjigi *Pouk v materinščini da ali ne*, ki je izšla v Buenos Airesu, je zapisal: »21. in 22. januarja smo pripravili vse potrebno za slovenske oddaje na tržaškem radiu. Področja smo si razdelili tako: kulturno uro v nedeljah, narodopisno v petkih in veselo v sobotah bo vodil dr. Toni, torkove otroške Zvone Hribar, literarno uro jaz; poskrbim naj tudi za tečaj slovenščine dokler ne dobimo še enega slavista. Literarna ura bo v sredo. Vanjo spadajo predavanja, branje odlomkov, obletnice, stilne ure, programi določeni po vodilnem motivu, prikaz primorskih pisateljev in pesnikov, prerezi dob in podobno. Vsaka 'ura' traja okrog 15 minut, honorar znaša 300 lir.«⁴ Alojzij Geržinič v omenjeni knjigi opisuje, kako je med Tržičani iskal sodelavce in kako so se mu izmikali, se opravičevali in iskali najrazličnejše pretveze. Podobno so denar odklanjali primorski učitelji in du-

hovniki, ki jih je Geržinič prepričeval, naj slovenske tečaje vključijo v nemški šolski odbor.

Točen datum pričetka radijskih oddaj ni znan, verjetno pa je bilo mogoče prek tržaškega oddajnika slovensko besedo prvič slišati 5. februarja 1944. Nacistični radio je prenehal oddajati 29. aprila 1945. 5. maja 1945 je vodenje Radia svobodni Trst-Radio Trieste prevzel partizanski major Anton Novak, ki je na tem mestu ostal le deset dni, ker je bil imenovan za direktorja radijskih postaj Slovenije.

»Brez pomoči tehničnega osebja, bi težko opravil nalogo. Upravitelj poslopja na trgu Oberdank nam najprej ni hotel povedati, kdo je bil na čelu radia pred našim prihodom, potem pa smo odkrili, da je bil to upokojeni admiral, s katerim smo se hitro domenili in povabili vse dotedanje uslužbenke, naj pridejo naslednje jutro po možnosti z družinskim članom, ker bomo razdelili vsem potrebna živila. Skoraj vsi so se odzvali. Najtežje je bilo z delom tehničnega osebja. Takoj prvi dan smo odkrili, da ni veze med studiem in oddajnikom, pa so naši vezisti vzpostavili zveze v nekaj urah. Program je praktično tekkel ves dan do polnoči. Vse napovedi so bile dvojezične, najvažnejša so bila radijska poročila.«⁵

Antona Novaka je pri vodenju radijskih oddaj zamenjal Jože Javoršek, ki je bil od julija 1944 šef Radia OF. »V Trstu sem srečal Antona Novaka in Vero Savičevo ali Hertto Haasovo, nekdanjo Titovo ženo. 8. maja zvečer smo zvedeli, da je vojne konec in tovariši iz Radia so pričeli streljati skozi okna. Potem je začel streljati ves Trst. Kapitulacija je bila podpisana šele ponoči, mi pa smo praznovali osvoboditev že kakih pet ur prej.«⁶

V začetku sta poročila sestavljala Vladimir Kenda v slovenščini in Romano de Meio v italijanščini. Za glasbo je skrbel Bojan Adamič, igral je veliki orkester pod taktirko Carolusa Cergolyja, Jakova Cipcija in Marjana Kozine, v italijanščini pa je nastopala igral-ska skupina, ki jo je vodil Giulio Rolli. Napovedi so bile vedno dvojezične.

Po Javoršku je mesto ravnatelja slovenske postaje prevzel dr. Mirko Korsič, Goričan, ki se je v tridesetih letih pred fašizmom umaknil v Ljubljano. Vodil jo je do konca leta 1945, nakar se je preselil v Koper.

12. junija 1945 je jugoslovanska vojska zapustila Trst, upravo mesta in celotne cone A pa so prevzele angloameriške vojaške enote. Radio je začasno vodil major Albert Harari, od 25. junija pa kapetan Edward Delaval Henry Astley. 19. junija sta izšla časopisa *Glas zaveznikov* in *Giornale alleato*, ki sta, podobno kot *Primorski dnevnik*, objavila radijski program: »7.00 jutranja glasba, 7.15 poročila v italijanščini, 7.30 poročila v slovenščini, 7.30 glasba za dobro jutro, 8.30 poročila v italijanščini, 9.00 poročila v slovenščini, 9.15 konec oddaj, 12.00 lahka

¹ Boris Sancin, soustanovitelj stranke Slovenska demokratska zveza in vodja programskega oddelka Radia Trst A od leta 1960 do 1973.

² Turk, *Glas*, str. 9.

³ Alojzij Geržinič, diplomirani slavist, leta 1944 je bil poslan v Gorico, nato v Trst, leta 1948 je emigriral v Argentino in tam umrl leta 2008.

⁴ Geržinič, *Pouk v materinščini*, str. 14.

⁵ Turk, *Glas*, str. 13.

⁶ Prav tam, str. 15.

glasba, 12.15 poročila v slovenščini, 12.30 radijski orkester, vodi dirigent Cergoly, 13.15 poročila v italijanščini, 13.30 orkester harmonik dirigira Saveria Zacutti, 14.00 poročila v italijanščini, 14.30 komentarij, 15.00 poročila v slovenščini, 15.15 konec oddaj, 18.00 napovedi, 18.20 glas mladih, 19.00 poročila v slovenščini, 19.15 simfonična glasba, 20.00 poročila v italijanščini, 20.15 radijska igra, 21.00 orkester pod vodstvom dirigenta Erlacha, 21.30 poročila v slovenščini, 22.00 komorna glasba, 22.30 plesna glasba, 23.00 sporočila, 23.30 tisk v gozdu, 23.40 sekstet, ki ga vodi dirigent Cozziani 24.00 konec oddaj.⁷

Major Astley, ki je bil pred tem vodja zavezniške radijske postaje v Firencah in Milanu, se je v Trstu znašel pred problemom, kako radijskim oddajam zagotoviti finančna sredstva. 20. oktobra 1945 je pod zavezniški nastala skupna ustanova »Radio in Gledališče Trst«, na ta način so združili radijski in orkester opernega gledališča Verdi. Kmalu je prišlo do nove zamenjave, 15. oktobra je Astleyja zamenjal major St. Claire-Erskine, ki je v Trstu ostal do odpusta iz vojske, nakar se je preselil v Benetke.⁸

16. julija 1946 se je tržaška slovenska postaja osamosvojila, ker slovenskih in italijanskih programov niso več oddajali na istem valu. Postaja se je poimenovala Radio Trst II in je dnevno oddajala v presledkih 6 ur in 45 minut. S 1. decembrom je bil urnik slovenske postaje izenačen z italijanskim, čas oddajanja se je podaljšal na 11 ur in 45 minut. Jutranji program se je pričel ob 7.00 in je trajal do 8.30, opoldanski od 11.30 do 14.45, popoldansko-večerni pa od 16.30 do 24.00. Slovensko postajo je vodil inženir Jože Germ, in to vse do leta 1948, ko se je preselil v Argentino.

26. januarja 1947 je Germ kot programski ravnatelj uslužbencem poslal obvestilo o razdelitvi dela:

»Glasbeni oddelek: pisarno vodi dr. Gojmir Demšar, pomočnik je Dušan Pertot, sporede sestavlja Oskar Šonc skupno s Slavico Batistuta. Za oddajo 'Glasba po željah' odgovarja Rudi Uršič in to poleg rednih dolžnosti, sestavljajo pa jo Danila Sila, Božena Simone in Pavla Hrobat. Za spored je odgovoren Drago Cimperšek, strojepisno delo opravlja Štefka Leskovšek.

Govorjeni sporedi: vodja pisarne je Jože Germ, prevajalki sta Vida Wolf in Aleksandra Baraga. Vodja literarnih sporedov je Jože Peterlin s pomočnico Mileno Medvešek. Za dramatiko odgovarja dr. Jože Lipovec, ki ima na razpolago strojepisno Vero Cimperšek. Za vesti o prireditvah poleg redne dolžnosti skrbi Lojze Urbančič, za pestre sporede Zorko Simčič, za žensko uro pa Danila Sila.

Oddelek poročil: vodja pisarne je Franjo Vrčon, urednika dr. Teofil Simčič in Karlo Rosner, strojepis: Lojze Urbančič, Pavla Hrobat, Štefka Leskovšek in Zorica Berginc.

Napovedovalci: glavni napovedovalec Rudi Uršič, ostali Drago Cimperšek, Vladislav Kralj, Danila Sila in Božena Simone.

Nadzornika sporedov sta dr. Janko Orožen in Zorko Simčič, administrativna uradnica pa Neva Lipovec.«

Tržaški radio v kominformski krizi

Hladna vojna med vzhodom in zahodom je vplivala tudi na oddaje tržaške radijske postaje, ki so jo vodili angloameriški častniki. Vodstvo slovenske radijske postaje je marca 1948 prevzel inženir Izidor Ostan. Razmere so se še posebej zaostrele po objavi resolucije, s katero je Stalin Titovo Jugoslavijo izključil iz kominforma. Tako Vidalijevi prosovjetski kot Babičevi projugoslovanski komunisti so zavzeli povsem odklonilno stališče tako do radijske postaje kot do ustanavljanja slovenskih šol pod Zavezniško vojaško upravo. Do pravega bojkota je prišlo februarja 1949, ko je več uslužbencev in sodelavcev, igralcev radijske družine Slovenskega narodnega gledališča, čez noč odpovedalo sodelovanje. Ukinjene so bile tudi telefonske povezave z radiem Ljubljana, ki je do tedaj program tržaškega radia dnevno zapolnjeval z več kot dvema urama prenosov. Izredno težko je bilo čez noč dobiti vrsto novih sodelavcev. Ostra polemika ni zajela zgolj medijev, pač pa tudi kulturno in umetniško delovanje na vseh področjih.

Sodelavce je bilo mogoče najti le med begunci, ki so se ob koncu vojne umaknili čez mejo v Trst, ker se niso strinjali z novo jugoslovansko politično ureditvijo. Delo teh priseljencev je bilo obsežno, kar je dajalo radijskemu sporedu poseben ton; v primorsko kulturo je prinašalo nove elemente, vendar pa tudi določeno togost in nestrpnost, ki je Primorci niso poznali. Razlike med domačini in begunci niso bile zgolj politične, ampak večkrat tudi kulturne narave. Begunci so bili večinoma izobraženci, medtem ko Primorci dvajset let niso imeli slovenskih šol, zato se pod fašizmom ni izoblikovala intelektualna srenja. Begunci so polagoma odhajali, večinoma v Združene države Amerike, pa tudi v Argentino, Avstralijo in Kanado. Mirko Javornik, ki je v prvih povojnih letih sodeloval v uredništvu radijskih poročil, je delo v redakciji opisal takole: »Do srede leta 1952 smo, razen tistega, kar je bilo uradno in obvezno, imeli povsem proste roke v izbiri in prirejanju političnih poročil in še zlasti komentarjev. Krajevne novice smo prejeli skoraj izključno iz italijanske sekcije, vse dokler nismo dobili slovenskega človeka tudi za našo domačo plat. Razmerje do zavezniških cenzorjev je bilo pač shajanje za silo. Angleži so bili dokaj bolj togi kot Amerikanci, posebno major Harrison, ki Slovencev ni mogel in ni kazal človeškega razumevanja.«⁹

⁷ *Primorski dnevnik*, 19. 6. 1945, Radijski program.

⁸ Candussi, *Storia della radiodiffusione*, str. 14.

⁹ Turk, *Glas*, str. 70.

Poznejši ravnatelj tržaškega sedeža RAI Guido Candussi je bil povsem drugačnega mnenja. Major Harrison je po njegovem veliko storil za razvoj radijske postaje. V knjigi o zgodovini radia mu je posvetil pol strani.¹⁰

Šele januarja 1951 so se pokazali prvi znaki obnove sodelovanja z Radiem Trst II. »Kmalu bosta potekli dve leti od časa, ko so bili ljudskoprosvetni pevski zbori, večina solistov in izvajalcev na splošno, prisiljeni odpovedati sodelovanje pri oddajah Radia Trst II. To je bil logičen in naraven odgovor na stanje, ki je od junija 1945 postajalo vsak dan neznosnejše. Kdor danes posluša to postajo, bo ugotovil, da se je stanje od tedaj v marsičem spremenilo. Poročila so bolj umerjena in bolj objektivna v skladu z ugledom, ki si ga je Jugoslavija pridobila v svetu s svojo dosledno borbo za enakopravnost med narodi in borbo za mir. To bi moglo ustvariti ugodne pogoje za to, da bodo tržaški Slovenci voljni ponovno sodelovati pri oddajah te postaje«, je leta 1951 pisalo v *Primorskem dnevniku*.¹¹

Kako so uslužbenci doživljali tista prelomna obdobja? Ado Lapornik je od leta 1948 dolgo vodil programski oddelek govornjenih oddaj. Tako se je spominjal prvih let službe: »Direktor radijske ustanove je bil Američan Herbert Jacobson, poddirektor pa Anglež Walter Maxwell Harrison. Šef slovenskih oddaj inž. Izidor Ostan je bil juridično enak italijanskemu šefu, toda teža Slovencev ni bila nikoli niti najmanj podobna teži Italijanov. Čim bolj so se razmere spreminjale, tem bolj so Italijani dobivali ves radio pod svoj vpliv in so se zavezniki omejevali le še na politično linijo.«¹²

Po odhodu zaveznikov

Ustanova Radio Trst je postala del italijanskega državnega radia RAI, še preden so zavezniki zapustili Trst. Slovenska postaja se je 8. marca 1955 preimenovala v Radio Trst A. Prehod je navidezno stekel brez sunkovitih sprememb, za kar je poskrbel prefekt Giovanni Palamara, ki je direktorja informativnih radijskih oddaj v Rimu Picconeja Stello prepričal, naj slovenskim uslužbencem v redakciji ne prizna statusa novinarjev, temveč prevajalcev. Zato je imela slovenska novinarska sekcija več italijanskih časnikarjev, ki jim je bila slovenščina tuja. Tako so bili Italijani namestnik glavnega urednika, dve vodji izmen in trije novinarji.

»Giovanni Palamara je službo prefekta prevzel 29. oktobra 1954 in jo ohranil vse do 10. oktobra

1961. V spominu je ostal kot zagrizen nasprotnik slovenskega življa na Tržaškem. V neposredni bližini slovenskih vasi so nastala naselja za istrske begunce, od tržaškega predmestja Sv. Sergija preko Krasa, Padrič, Opčin, Križa in Sesljana do Ribiškega naselja. Ko so se slovenski župani uprli in niso podpisali gradbenih dovoljenj, jih je Palamara odstavil za en dan, poslal podprefekta, ki je dovoljenja podpisal. Seveda niso pozabili na gornji del Kolonje, kjer so sezidali 80 dvostanovanjskih hiš, kar je povsem spremenilo narodnostni značaj tega predmestja nad Rojanom, ki so ga poselili slovenski zidarji in pristaniški delavci.«¹³

Toda ne le nad novinarji, nadzor so izvajali nad vsemi govornjenimi sporedi. Tako je obveljalo nenapisano pravilo, da Prešeren ni »naš pesnik«, ampak »slovenski pesnik«, ali pa »Slovenci so«, ne pa »Slovenci smo«. Prepovedano je bilo predvajati nekatere slovenske pesmi, kot na primer *Buči, buči morje Adrijsko*. Pri obravnavanju bližnje preteklosti je bil podudarek na nacističnem in ne fašističnem preganjanju.

Decembra 1958 je požar zajel tretje nadstropje palače na trgu Oberdank. Ogenj je uničil tehniko, urade, večji del diskoteke in uredništvo. Oder Avditorija nasproti rimskega gledališča so začasno preuredili v studio za vse oddaje v živo. Dobrih osem mesecev pozneje se je celotna radijska struktura preselila

Poslopje Telve na Oberdankovem trgu, od koder je oddajal Radio Trst A pod zavezniško vojaško upravo (osebni arhiv avtorja).

¹⁰ Candussi, *Storia della radiodiffusione*, str. 29. Harrison se je rodil julija 1902 v Naini Taiu v Indiji. Po šolanju v Angliji se je vpisal na vojaško akademijo, služil v Afriki in kasneje prešel k obveščevalcem. Po zavezniškem izkrcanju na Siciliji je prevozil celoten italijanski polotok vse do Trsta.

¹¹ *Primorski dnevnik*, 31. 1. 1951, Obnoviti sodelovanje z radiem.

¹² Turk, *Glas*, str. 53.

¹³ Rudolf, *Moj RAI*, str. 15.

v palačo na Oberdankovem trgu, kjer je zdaj sedež deželnega sveta Furlanije Julijske krajine.

V začetku šestdesetih let je nastala posebna četrta mreža vzdolž italijansko-jugoslovanske meje, ki je omogočala poslušanje Radia Trst A v frekvenčni modulaciji. Leta 1961 je pričel delovati oddajnik Gorica IV, leta 1964 repetitor Prešenski hrib IV za naročnike v Benečiji in končno 1967 repetitorji Staulica IV, Višarje IV in Trbiž IV, ki so omogočili poslušanje tržaške slovenske postaje v Reziji, Kanalski dolini in na trbiškem področju.

Inženir Ostan je leto pozneje, ko je kazalo, da bo moral inženirja Candussija kot ravnatelja sedeža sprejeti za nadrejenega, sprejel ponudbo za mesto šefa gradbeno-tehnološkega oddelka RAI v Torinu. Že nekaj tednov po selitvi v piemontsko glavno mesto se je vrnil v Trst, da bi sklepal pogodbe za gradnjo novega sedeža v ulici Fabio Severo.

Radio v ulici Fabio Severo 7

Uradna otvoritev novega sedeža RAI je bila 7. maja 1964. »Največji avditorij v novem sedežu RAI v ulici Fabio Severo je bil že poln zbranega občinstva, ko je točno ob 11.30 prispel predsednik vlade Aldo Moro. V začetku slovesnosti, ki sta jo prenašala radio in televizija, je spregovoril predsednik Novello Papafava dei Carraresi. Poleg drugega je poudaril, da stoji Trst na stičišču treh velikih evropskih kultur in ima tako zelo ugodno mesto za plodovito sodelovanje z njimi. Zatem je nadškof Antonio Santin blagoslovil novo palačo in naprave. Zanimanje je vzbujala

Ministrski predsednik Aldo Moro na otvoritvi novega sedeža RAI v ulici Fabio Severo (osebni arhiv avtorja).

latinska molitev, prirejena nalašč za take priložnosti in polna latinskih besed, ki jih Ciceron ni poznal. Nato je imel govor tržaški župan Mario Franzil, ki je med drugim, poudaril pomembnost tržaških avtonomnih oddaj, ki po številu ur zaostajajo samo za Rimom, toda tržaški radio ima še slovenski program. Predsednik vlade Aldo Moro je tudi omenil posebno funkcijo, ki jo ima tržaški radio s svojim oddelkom za slovensko manjšino ter z oddajami, ki so namenjene italijanski manjšini v Istri in na Reki.¹⁴

Proti koncu šestdesetih let je prišlo do menjave generacij tako v programskem oddelku kot v uredništvu. Nova generacija, ki je prihajala iz povojnih slovenskih šol, je pričela sodelovati na radiu že mnogo prej, seveda kot honorarci. Delovno vzdušje je bilo mnogo bolj togo, vsi so se vikali. Najbolj zakajena je bila soba zunanjih sodelavcev, kjer so pripravljali glasbene sporede, stikali po diskoteki za ploščami, se ubadali z govornimi sporedi, zvečer pa sodelovali na vajah Radijskega odra, ki ga je vodil prof. Jože Peterlin ter je za marsikoga postal šola lepega govorjenja in dikcije. Verjetno je bilo večmesečno gostovanje režiserke Balbine Baranovič Battelino prvo sodelovanje med Trstom in Ljubljano. Posvetila se je vsakomur posebej ter ga naučila dihati s prepono in razlikovati med širokimi in ozkimi samoglasniki. Še posebej »a« je moral biti primerno dolg, vaja je bila Župančičeva pesem *Prišla si, tak pride zlat oblak na večerno nebo*.

Radijski program je postal bolj pester. V četrtek, 4. julija 1968, je bil na primer videti takole: 7.00 Kolledar, 7.15 Poročila, 7.30 Jutranja glasba, 8.15/8.30 Poročila – Premor – 11.30 Poročila, 11.35 Šopek slovenskih pesmi, 12.00 I. Tavčar: Visoška kronika (5) Polikarp Khallan umrje, Dramatizacija Jevnikar – Ponovitev, 12.35 Za vsakogar nekaj, 13.15 Poročila, 13.30 Glasba po željah, 14.14/14.45 Poročila – Dejstva in mnenja – Premor – Tržaški malodolinski ansambel, 17.15 Poročila, 17.20 Jež: italijanščina po radiu, 17.30 Glasba za vaš transistornik, 18.00 Zbor G. Verdi iz Ronk vodi Kirschner, 18.15 Umetnost, književnost in prireditve, 18.30 Italijanski skladatelji G. F. Malipiero: Pause del silenzio, 7 simfoničnih ekspresij (1917) Simfonični orkester Rai iz Milana, vodi Caracciolo. 18.45 Mali vokalni ansambli, 19.10 D. Kraševac: Zlata skrinjica, 19.25 Veliki orkestri lahke glasbe, 20.00 Šport. 20.15 Poročila – Danes v deželni upravi, 20.35 Mrak: Ivan Grohar. Tragedija v 4 slikah. Izvedba radijski oder, režija Peterlin, 22.05 Skladbe davnih dob. Francesco da Milano-Possiedi: 3 fantazije za lutnjo – A. Gabrieli-Cisilino: triglasni canzonetti – Izvajajo na lutnjo Possiedi, mezzosopranistka Lucchiari, tenorist Adriani in Bardi, basist Brunetti, 22.20 Zabavna glasba, 23.15–23.30 Poročila in konec oddaj.¹⁵

¹⁴ Primorski dnevnik, 7. 5. 1964, Otvoritev novega sedeža RAI.

¹⁵ Candussi, *Storia della radiodiffusione*, str. 648, 649.

Stota oddaja nedeljske rubrike »Šport in glasba«, pred mikrofonom Sergij Pahor in Saša Rudolf, v prvi vrsti šef programskega oddelka dr. Matej Poštovan (osebni arhiv avtorja).

Olimpijske igre v Münchnu s terorističnim napadom palestinskih gverilcev na izraelsko reprezentanco leta 1972 so omogočile prvi stik med tržaškimi in ljubljanskimi dopisniki. V naslednjih mesecih in letih se je sodelovanje med tržaškim in ljubljanskim športnim uredništvom utrdilo, še posebej po zaslugi Staneta Ureka. Po pokolu na vojaškem letališču Fürstenfeldbruck in dnevu premora smo na predzadnji dan strele znova slišali na lastna ušesa. »Prebledeli Stane Urek se je vpletel v program radia Ljubljana, da bi poslušalce na hitro seznanil z dogodkom: policija je streljala na mladeniča, ki je splezal na drog ob olimpijski vasi, da bi snel zastavo v spomin.«¹⁶

Leta 1973 se je vodja slovenskih programov, inženir Boris Sancin, upokojil, njegovo mesto je prevzel dr. Matej Poštovan¹⁷ iz časnikarskega uredništva. Pričelo se je prestrukturiranje, kajti v oddajanju ni bilo več premorov, število ur se ni spremenilo, Radio Trst A je oddajal neprekinjeno od 7.00 do 19.30. Število poslušalcev se je zaradi televizije v večernih urah precej zmanjšalo. Iz slovenskega v italijansko uredništvo je bil premeščen novinar Duilio Severi, kmalu nato pa še vodja izmene Giorgio Milosевич.

»2. decembra 1973 smo ob prisotnosti predsednikov slovenskih športnih društev iz Trsta in Gorice ter gostov z ljubljanskega radia dokaj slovesno v živo izvedli stoto oddajo 'Šport in glasba'. Imeli smo tri

neposredne povezave z nogometnimi igrišči, prispevke o odbojki, košarki, turneji jugoslovanske reprezentance po Združenih državah. V drugem delu pa smo besedo predali gostom.«¹⁸

Tik pred božičnimi prazniki leta 1974 je poslanska zbornica razpravljala o reformi radiotelevizijske družbe RAI. »Poslanec Albin Škerk je predložil popravek, ki so ga poleg južnotirolskih in aostanskih poslancev podpisali še Loris Fortuna, Lorenzo Matteotti in Mario Lizzero, in v katerem je predlagal uvedbo televizijskih oddaj v okviru postaje Radio Trst A. Škerk, ki je bil izvoljen na listi komunistične partije Italije, je spomnil, da je že februarja 1966 poslanka Marija Bernetič vložila vprašanje na pristojnega ministra z zahtevo po uvedbi slovenskih televizijskih oddaj. Mesec dni kasneje je v senatu podoben predlog postavil senator Antonio Sema. Parlamentarna komisija je pozvala vlado, naj izpolni obljube o televizijskih oddajah za Slovence v Furlaniji Julijski krajini. Poslanska zbornica je Škerkovo dopolnilo z izjemo fašistov soglasno odobrila. 19 točka, odstavek c) zakona o reformi radiotelevizije RAI, se je glasila: Zagotoviti radijske in televizijske oddaje v nemščini v pokrajini Bocen, v francoščini v avtonomni deželi Aosta in v slovenščini v avtonomni deželi Furlanija Julijska krajina.«¹⁹

¹⁶ Rudolf, *Olimpijski ogenj in dim*, str. 24.

¹⁷ Dr. Matej Poštovan je bil do leta 1973 novinar, od leta 1960, ko je dobil italijansko državljanstvo, je tudi politično deloval kot tajnik Slovenske krščanske socialne zveze, nato pa v Slovenski skupnosti.

¹⁸ Rudolf, *Moj RAI*, str. 73.

¹⁹ Prav tam, str. 79.

Slovenski novinarji nič več prevajalci

Novembra 1975 je glavni urednik skupnega slovensko-italijanskega uredništva Guido Botteri²⁰ Vittoria Chesija, odgovornega za radijske informativne oddaje, prepričal, da je slovenskim članom uredništva pogodbo spremenil iz prevajalske v novinarsko.

5. maja 1976 je nekaj po 21.00 Furlanijo stresel močan potres. Šele štiri dni pozneje, v nedeljo popoldne, se je razvedelo, da je žrtev več kot 900. Prekinili smo oddajo Šport in glasba ter predali besedo kolegu, ki je dogodke spremljal iz videmskega uredništva. »Z avtom smo se prebili do Buje, kjer je služboval msgr. Angelo Cracina. Tudi ta kraj v furlanski nižini je bil hudo poškodovan, msgr. Cracina se je izpod porušenega župnišča zatekel v novo zgrajeni mladinski dom. Sestri, ki z menoj nista hoteli spregovoriti 'po naše', sta skušali na vsak način preprečiti intervju z monsignorjem, češ preživel je že toliko napadov, ker je branil Slovence v St. Lenartu. Cracino so strupeno napadali krajevni listi, češ da je filokomunist in protiitalijansko usmerjen. Čeprav je govoril predvsem o potresu in potrebah prizadetega prebivalstva, je omenil najdbo Starogorskega rokopisa (1494–1498), ki ga je štiri leta prej izdal pri goriški Mohorjevi družbi. Stare slovenske ljudske molitve v starogorskem samostanu so kasneje izšle tudi v italijanskem prevodu.«²¹

V programskem oddelku je bilo sila živahno, spremenil se je koncept oddaj, vodje raznih oddelkov so se redno sestajali z ravnateljem Botterijem ter dodelovali vsebino glasbenih, kulturnih in govornih oddaj. Ko je leta 1978 mesto vodje slovenskega programskega oddelka prevzel Filibert Benedetič,²² seje niso bile več pri ravnatelju sedeža, ampak pri Benedetiču.

V uredništvu je završalo, ko je bila napovedana uresničitev zakona o reformi italijanske radiotelevizijske družbe RAI. Glavni urednik Botteri je bil prepričan, da bodo najprej začeli predvajati televizijski dnevnik v slovenščini, zato je štiri slovenske novinarje poslal na 14-dnevni tečaj na razne italijanske sedeže RAI – v Aosto, Benetke, Ancono in Bologno. Toda prevladala je politika, ki ni bila naklonjena Slovincem. Do manjših sprememb pa je le prišlo. Italijanski novinarji, ki so bili v slovenski redakciji, so bili postopoma premeščeni v italijansko redakcijo. Dobili smo tudi tri slovenske vodje izmen, kar je bil

prvi korak k osamosvojitvi redakcije, kasneje pa še posebnega poročevalca, čigar status je bil izenačen z vodjo izmen.

Slovenec namestnik glavnega urednika

Julija 1983 je bil za namestnika glavnega urednika imenovan Drago Legiša,²³ vendar še vedno ni imel nadzora nad budžetom in pristojnosti podpisovanja potnih nalogov.

Stiki med Trstom in Ljubljano so se toliko izboljšali, da je na pobudo tržaškega dopisnika RTV Ljubljana Igorja Grudna prišlo do prvega uradnega stika med tržaškim sedežem RAI za Furlanijo Julijsko krajino in ljubljansko RTV. Uredništvo RAI so zastopali urednik Fulvio Molinari, njegov namestnik Drago Legiša in Saša Rudolf, RTV Ljubljana pa urednik dnevno informativnih oddaj Uroš Lipušček, urednik slovenskega programa na radiu Koper-Capodistria Miloš Ivančič, tržaški dopisnik Igor Gruden, predstavnik tehnične službe Nace Pugelj in producentka TV Ljubljana Danica Filač. Na sestanku je bil sklenjen dogovor o tesnejšem sodelovanju med hišama. Predstavniki tehničnih služb so ugotovili, da je za izmenjavo radijskih in televizijskih posnetkov ter živih javljanj mogoče uporabljati rezervno evrovijsko traso Milan–Ljubljana, ki je na jugoslovanski strani običajno prosta, na italijanski pa jo uporabljajo za izmenjavo med deželnimi redakcijami. Izmenjava naj bi organizacijsko potekala takole: Trst, Ljubljana in Koper bi vsak dan do 10.00 s telefaksom sporočili naslove načrtovanih prispevkov kronike. Do 11.30 bi spet po telefaksu sporočili želje za prevzem prispevkov. Izmenjavo bi uresničili v popoldanskih urah prek evrovizijske rezervne trase.²⁴

Slovensko uredništvo poroča za vsedrjavne dnevnik RAI

S padcem berlinskega zidu in romunskega diktatorja Ceausescuja leta 1989 se je za tržaško uredništvo informativnih oddaj pričelo novo obdobje. Rimske radijske in televizijske redakcije, ki so bile politično parcelizirane (prvi program je bil blizu Krščanske demokracije, drugi socialistične stranke in tretji komunistične partije), so spoznale, da imajo v Trstu novinarje, ki že zaradi jezika dobro poznajo stanje v vzhodni Evropi. Legiša se je upokojil, za namestnika je bil imenovan Saša Rudolf. Pri poročanju o napetostih na Kosovu in odhodu slovenske delegacije s kongresa Zveze komunistov Jugoslavije so se rimske redakcije vedno bolj opirale na slovensko ure-

²⁰ Guido Botteri, tajnik tržaške Krščanske demokracije, ko je po desno usmerjeni prevladala levsredinska struja, kasneje glavni urednik informativnih oddaj Radia Trst, nato pa drugi ravnatelj sedeža RAI za Furlanijo Julijsko krajino.

²¹ Rudolf, *Moj RAI*, str. 80.

²² Filibert Benedetič je na beneški univerzi diplomiral iz primerjalne književnosti. Od leta 1967 je bil upravnik v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu, nato ravnatelj, zatem pa do upokojitve vodja slovenskega programskega oddelka na Radiu Trst A. Bil je tudi svetnik v tržaškem občinskem svetu, izvoljen na listi Italijanske socialistične stranke.

²³ Drago Legiša je bil od njegovega nastanka urednik tehnika Novi glas ter župan devinsko-nabrežinske občine, nakar je bil zaposlen v uredništvu Radia Trst A. Po upokojitvi je bistveno pripomogel k združitvi tednikov *Katoliški glas* in *Novi list* v skupni *Novi glas*.

²⁴ Osební arhiv avtorja, Zapisnik Igorja Grudna, 24. 11. 1989.

dništvo v Trstu, ne le z zahtevo po prispevkih, temveč tudi po dopolnjevanju in komentiranju novic. Imeli smo dopisništvo za TV-dnevnik drugega kanala in za vse tri radijske dnevnike. Po končanih spopadih na slovenskem ozemlju se je pozornost osredotočila na Hrvaško, od 5. aprila 1992, ob obstreljevanju Sarajeva, pa na Bosno in Hercegovino. V nekaj več kot dveh letih je tržaška slovenska redakcija pripravila več kot 1000 televizijskih prispevkov za Drugi vsedržavni televizijski dnevnik in več kot 10.000 za vsedržavni radio – v italijanščini seveda.²⁵

»V nedeljo, 5. aprila, bila je nedelja, ko je mujezin ob mraku najavil, da se je končal ramadan in se pričinja bajramsko slavlje. Opozorili so nas, da zna biti zelo veselo in razposajeno in da bodo muslimani s puškami streljali v zrak. Toda zaslišati je bilo topovske strele: srbska milica in jugoslovanska armada je pričela obstreljevati Sarajevo. V naslednjih dneh je ekipa, ki smo jo sestavljali Saša Rudolf, snemalec Saša Ota in šofer Roberto Natural pošiljali po tri televizijske prispevke, k srečo so bili na RTV Sarajevo v službi še mnogi kolegi, s katerimi smo se spoznali med sarajevskimi zimskimi olimpijskimi igrami. Pomagali so nam s slikovnim gradivom in agencijskimi vestmi.«²⁶

S koncem spopadov v Bosni in Hercegovini se je končalo tudi poročanje za italijanske televizijske in radijske dnevnike. Skupaj z uredniškim odborom, ki v krajevnem merilu predstavlja sindikat, se je pričela bitka za televizijske oddaje v slovenščini in osamovojitev uredništva.

Simpozij o slovenski televiziji

23. aprila 1993 je stranka Slovenske skupnosti priredila posvet z naslovom »Kakšno televizijo si želimo?«. V dopoldanskem delu je uvodoma spregovoril deželni tajnik stranke Ivo Jevnikar; sledila je okrogla miza »Izkušnje manjšinskih televizij«, pri kateri so sodelovali: Mirko Bogataj, ravnatelj televizijskih oddaj v slovenščini v Celovcu, Franz von Walther, koordinator, odgovoren za nemške sporede Rai v Bocnu, Tullio Vianello, glavni urednik italijanskih informativnih oddaj pri TV Koper-Capodistria, in Barbara Žigante, glavna urednica slovenskih informativnih oddaj na TV Koper-Capodistria. Popoldne so na okrogli mizi na temo »Kakšno televizijo si želimo?« razpravljali: Drago Legiša, član vsedržavnega sveta Časnikarske zbornice, Sergij Pahor, član redakcijskega odbora sedeža RAI v Trstu, Saša Rudolf, namestnik glavnega urednika, odgovoren za slovenska poročila deželnega sedeža RAI v Trstu, Filibert Benedetič, ravnatelj slovenskih sporedov deželnega sedeža RAI v Trstu, Fulvio Molinari, glavni urednik

Časnikarski oddelek; na desni glavni urednik De Cleva, levo namestnik Burlini (osebni arhiv avtorja).

časnikarskih sporedov deželnega sedeža RAI v Trstu, Romano Tamberlich, ravnatelj sedeža RAI za Furlanijo Julijsko krajino v Trstu, Giorgio Balzoni, vsedržavni tajnik časnikarskega sindikata USIGRAI, in Leonardo Valente, glavni urednik omrežja za deželno informacijo pri vodstvu RAI v Rimu.²⁷

V popoldanskem delu je prišlo do dveh incidentov, ki ju je povzročil ravnatelj sedeža Tamberlich; demonstrativno si je snel slušalke, češ da bi morala vodji slovenskih informativnih in kulturno-umetniških programov na posvetu, ki ga je sklicala slovenska stranka, spregovoriti v italijanščini. Glasno je protestiral proti predlogu bocenskega ravnatelja, naj bi italijanski TV-dnevnik enkrat tedensko prepustil prostor slovenskemu. To naj bi bilo za Tamberlicha »jezikovno onesnaženje« tretje mreže RAI.

Benedetič in Rudolf sta nakazala, kakšen naj bi bil kulturno-umetniški oziroma informativni program slovenskih televizijskih oddaj. Po konvenciji, ki jo je ustanova RAI podpisala s pristojnim ministrstvom, bi imeli tedensko štiri ure za slovenske programe, od tega skoraj polovico za dnevnik in dve dodatni poglobitveni oddaji. Pristojni pa so se odločili za vertikalno izbiro, torej za dve enourni tedenski oddaji in nekaj minut risank pred dnevnikom, ki naj bi se pričel ob 20.30.

Zakonskih upravnih preprek ni bilo več. RAI bi moral slovenske programe oddajati prek lastnih prenosnikov. Ministrski načrt je RAI dodelil naslednje kanale: 64 na Ferlugih nad Trstom (trenutno ga uporablja zasebna družba Ponteco za oddajanje programov TV Koper-Capodistria), kanal A 35 v Miljah (trenutno ga upravlja RAI-1) in kanal 59 na Gorškem (na njem oddaja zasebna postaja Telechiara).

Čezmejna manjšinska TV

»Obenem se je govorilo tudi o čezmejni manjšinski TV v sodelovanju med italijanskim programom Koper-Capodistria in RAI v slovenščini. Na prvi

²⁵ Osebni arhiv avtorja, Simpozij Slovenske skupnosti, 23. 4. 1993.

²⁶ Rudolf, *Samostojni*, str. 84.

²⁷ Osebni arhiv avtorja, Vabilo na simpozij SSK.

pogled je zamisel o postaji, ki bi oddajala na isti frekvenci iz dveh različnih produkcijskih centrov in v dveh različnih jezikih, izredno mikavna. Pri podrobnejši analizi pa izkazuje vrsto negativnih posledic, kajti uvedba manjšinske TV bi pomenila ukinitve koprskega studia v slovenščini in to v trenutku, ko ima regionalna informacija vedno večji pomen. Na dan bi prišlo nesorazmerje časovnega uporabljanja. Slovenskim oddajam RAI so priznane štiri ure tedensko, italijanski iz Kopra pa imajo 54 in več ur tedenskega oddajanja. Tudi koncepti oddaj med sedežema so različni. Italijanska TV iz Kopra deluje kot organ Unije, slovenski programi RAI pa nimajo pokroviteljev, razen institucionalnih.²⁸

Medtem ko so potekala pogajanja o prenosnikih, ki bi omogočali oddajanje slovenskih programov v sklopu deželnega sedeža RAI, je predsednik izvršnega odbora Italijanske unije Maurizio Tremul 24. maja 1993 Gianniju Pasquarelliju, glavnemu direktorju Rai v Rimu, poslal zelo ostro pismo, v katerem pravi, da so »funkcionarji deželnega sedeža RAI družbi Ponteco predlagali, naj prekine oddajanje koprskega programa v italijanščini prek prenosnika 64 in ga namenijo slovenskim oddajam RAI. Gre za očitno provokacijo na račun naše manjšine.«²⁹

Tremul je pismo poslal še predsedniku upravnega sveta RAI Walterju Paduli, ravnatelju sedeža RAI v Trstu Romanu Tamberlichu, glavnemu uredniku Fulviu Molinariju, ministru za zunanje zadeve v Rimu in italijanskemu konzulu v Kopru. Tremul v pismu dosledno uporablja termin TV Capodistria in ne uradnega naziva TV Koper-Capodistria.

Decembra 1993 je bila podpisana konvencija (pogodba), veljavna tri leta, o zadolžitvah RAI z dodatki iz državnega financiranja manjšinskih RTV oddaj, slovenskih naj bi bilo najmanj 204 ur na leto. Ker ni bilo prostih frekvenc za oddajanje, se je realizacija zavlekla. V iskanju rešitev se je julija 1994 delegacija RAI, ki jo je vodil načelnik rimskega urada za mednarodne stike Vittorio Panchetti, v Ljubljani sestala z vodstvom RTV Slovenija in preučila možnosti pokrivanja zamejstva prek slovenskega prenosnika na Nanosu. RTV Slovenija so zastopali v. d. direktorja Mori, Boris Bergant in Janez Lombergar, RAI pa poleg Panchettija vodja slovenskih kulturno-umetniških oddaj Filibert Benedetič in namestnik glavnega urednika, zadolžen za slovenske informativne oddaje, Saša Rudolf. Delegaciji sta podprli zamisel o čezmejni televiziji, ki naj bi skupno oddajala tri ure dnevno. Oddajanje naj bi se pričelo ob 19.00 iz Kopra (TV-dnevnik in kulturni program v italijanščini)

in trajalo do 20.25, ko bi oddajanje prevzel Trst (TV-dnevnik in umetniški program v slovenščini).

Čez nekaj mesecev je RAI od Ponteca odkupil frekvence, prek katerih so do tedaj v Italiji oddajali program Koper-Capodistria in prvi program RTV Slovenija.

Končno maja 1995 pričetek rednega oddajanja slovenskega TV-dnevnika

Za direktorja deželnih RTV-dnevnikov je bil imenovan Piero Vigorelli, ki si je zadal nalogo čim prej začeti s predvajanjem slovenskega TV-dnevnika. Poskusni je stekel 27. marca 1995; sledilo je enomesečno pripravljanje, s 1. majem pa se je pričelo redno oddajanje. Slovesno je bilo. Vigorelli si je napisal dva stavka v slovenščini s čestitkami vsem Slovencem v Furlaniji Julijski krajini, da smo le dočakali pričetek TV oddaj v našem jeziku. Dnevnik je trajal od 15 do 20 minut, ob nedeljah in ponedeljkah je sledila 5- do 10-minutna Športna tribuna. Število redno zaposlenih novinarjev se je povečalo, še vedno pa nismo bili povsem avtonomni – bili smo brez snemalcev in brez možnosti nadzora budžeta. V prvem mesecu nam je prišla na pomoč Ivana Suhadolc, novinarka deželnega sedeža v Benetkah. Delo je steklo, čeprav se je od leta 1979, ko je več članov uredništva opravilo 14-dnevni tečaj, način dela v marsičem spremenil.

Iz dneva v dan smo spoznavali, kaj vse nam manjka – od računalnikov in tiskalnikov do videoregistratorjev za snemanje prispevkov evrovizijske izmenjave ali gledanje posnetkov pred montažo. Veliko sta nam pomagala direktor Vigorelli, ki je z avtom iz Rima pripeljal dva videoregistratorja, in novi ravnatelj sedeža Pino Carlozzo, ki se je odpovedal svojemu računalniku in ga poslal k nam.

50-letnica tržaškega slovenskega radia

8. decembra 1995 smo v tržaškem kulturnem domu slovesno praznovali 50-letnico radia z nastopom mešanega zbora Hrast iz Doberdoba pod vodstvom Hilarija Layrenčiča in godalnega orkestra pod taktirko violista Črtomirja Šiškoviča, na katerem je spregovoril tudi Saša Rudolf. »Delali smo in še delamo v težkih, izvennormskih pogojih z obljubljenimi, a še neuradno potrjeno avtonomijo, z nezadostnim osebjem, vendar v prepričanju, da moramo svojo nalogo opraviti vestno in pošteno, predvsem iz čuta dolžnosti do slovenskih poslušalcev, ki bi bili brez našega glasu prikrajšani za poročanje v materinščini. To je bilo gotovo vodilo kolegov Franja Vrčona in Zorice Berginc, ki sta maja 1945 prišla s partizani na tržaško radijsko postajo. Od tedaj se je marsikaj spremenilo. Ob prvi generacijski zamenjavi, ki je sovpadala s koncem zavezniške uprave in pripojitvijo naše postaje v italijansko javno ustanovo RAI. Ob koncu šestdesetih in na začetku sedemdesetih let

²⁸ Osebni arhiv avtorja, Poročilo o »manjšinski TV«, 20. 4. 1993.

²⁹ Osebni arhiv avtorja, Pismo predsednika Unije Italijanov Maurizia Tremula, 24. 5. 1993. Ne vem, zakaj je koprski italijanski program lahko viden prek prenosnika 64 na italijanskem ozemlju, če pa bi ta prenosnik uporabljali za slovenski program, pripravljen v Trstu in namenjen Slovencem v Italiji, bi bila to provokacija italijanske manjšine.

Nagrajevanje »Naš športnik«, skupna oddaja Radia Trst A, Kopra, Primorskega dnevnika in Matajurja (osebni arhiv avtorja).

smo se spet prenovili, dobili novega zagona in nove oddaje. Pričelo se je sodelovanje z radiem Ljubljana in uredništvom slovenskega radia v Celovcu. Postali smo pravo uredništvo. Po dvajsetih letih smo dobili televizijo, skromno in ne povsod vidno, vendar našo, na katero smo ponosni. Ko ne bi bilo tistega usodnega 28. januarja, bi z zadovoljstvom podali obračun. Po skoraj dveh letih smo posušili solze, ostali so spomini na skupna doživetja. Hrvaška granata je v muslimanskem predelu Mostarja pokosila tri mlada življenja, nas oropala treh kolegov, treh prijateljev. Mostarska granata zahteva nove odgovore, poštene in točne, zahteva, da si izprašamo vest, da dokažemo, da smo živa, čuteča z globokim čutom za solidarnost prežeta bitja. Morda je to glavno sporočilo, ki so nam ga iz Mostarja poslali Marco Luchetta, Saša Ota in Dario D'Angelo, iz Mogadiša pa nekaj dni kasneje Miran Hrovatin: živeti moramo vredno človeka, ne izogibati se odgovornostim do sebe, do skupnosti, do poklica.³⁰

Končno je slovensko uredništvo avgusta 1996 postalo povsem avtonomno, dobili smo vodilno strukturo z glavnim urednikom in namestnikom, posebnega dopisnika in pet vodij izmen. Obenem smo začeli upravljati s svojim budžetom, v Trstu nismo imeli več nadrejenih, le v Rimu direktorja deželnih informativnih oddaj Piera Vigorellija, ki je bil z nami vedno v telefonskem stiku.

RAI in RTV Slovenija sta odločno podpirali uresničitev čezmejne televizije. Srečanja na najvišji ravni so si sledila. »Pomemben je bil sestanek 10. novembra 1998 v Ljubljani. Iz Rima so prišli funkcionarji Enzo Forcella, Stefano Balassone in

Giovanni Tantillo, ki je bil vodja in koordinator programskih sekcij na deželnih sedežih, iz Trsta glavna urednika slovenske in italijanske redakcije Rudolf in Calligaris. RTV Slovenija so zastopali Marko Prpič, Boris Bergant, Beno Hvala, iz Kopra pa Antonio Rocco, Robert Apollonio in Nataša Segulin. Ustanovljena je bila delovna komisija, ki naj bi določila namen, shemo in navezala stike z obema državama in Evrovizijo za črpanje sredstev. Namen manjšinske, ali čezmejne televizije, je poudaril Bergant, je v bogatitvi kulturnega življenja na obeh straneh meje. Rocco se je zavzel za nujnost enakopravnega pristopa do obeh manjšin, Apollonio pa je predlagal, naj bi italijanska in koprsko redakcija pripravili oddajo o slovenski manjšini v Furlaniji Julijski krajini, slovensko uredništvo pa o italijanski v Sloveniji. Delo komisije naj bi koordinirala Beno Hvala kot RTV Slovenija in Filibert Benedetič kot deželni sedež RAI za Furlanijo Julijsko krajino.³¹

Projekt LYNX NT 2000

Ponovno smo se dobili v Ljubljani 18. februarja 1999, tokrat le v koprsko-tržaški zasedbi pod vodstvom namestnika glavnega direktorja RTV Slovenija Marka Prpiča. »Tehnično poročilo sta podala koordinatorja Hvala in Benedetič. Vodja italijanskega programa na TV Koper-Capodistria, Rocco je menil, da so se pogajanja zavlekla, ker mešamo dvoje zamisli. Manjšinski organizaciji z obeh strani meje sta se zavzeli za 'križanje' Tretje mreže bis in Kana-

³⁰ Osebni arhiv avtorja, Govor na proslavi 50-letnice radia.

³¹ Osebni arhiv avtorja, Poročilo o srečanju RAI-RTV SLO, 10. 11. 1998.

la 27, medtem ko je bil predlog o čezmejni televiziji nekaj povsem drugega. Prenosnik na Nanosu ne bi rešil problema predvajanja v deželah srednje Evrope, ki naj bi sodelovale pri projektu LYNX. Rešitev po njem predstavlja satelit. Povsem drugačno je bilo mnenje Tržičanov, češ da je za velike projekte potrebno mnogo časa in priprav, zato bi bilo koristneje usmeriti se v manjše skupne projekte. Tudi predlog, da bi obe strukturi pripravili po 15-minutni oddaji, ki bi ju predvajali izven normalnega oddajanja, je Koper zavrnil, češ da gre ločiti Manjšinsko televizijo od projekta LYNX.³²

Tantillo in Bergant sta se zavzela za takojšen, čeprav zgolj eksperimentalni začetek delovanja čezmejne televizije, kar je tržaški sedež z obema redakcijama in programskima oddelkoma podpiral. V Kopru sta bila tako slovenski kot italijanski TV-program mnogo bolj skeptična. Slovenski je bil zaskrbljen, da bo izgubil vladne prispevke za pokrivanje dogajanja med Slovenci v Furlaniji Julijski krajini, medtem ko se je italijanski bal, da bo izgubil avtonomijo.

21. maja 1999 je bil v Trstu podpisan uradni dogovor med italijansko radiotelevizijo RAI in RTV Slovenija o pričetku prve faze evropskega čezmejnega TV-projekta LYNX 2000.

Koordinatorja projekta Benedetič in Hvala sta pripravila osnutek pogodbe med RAI in RTV Slovenija. »Nosilca projekta za RAI sta bila Giovanni Tantillo in Romano Frassa, direktor sedeža RAI v Trstu, za RTV Slovenija pa Janez Čadež, generalni direktor in Boris Bergant, odgovoren za mednarodne stike. Namen projekta je uveljavitev javne radiotelevizije v živopisani stvarnosti srednjeevropskega življenja na meji, vtisnjenega na robu Italije, Slovenije, Hrvaške, Madžarske in Avstrije vzdolž tistega poldnevnikarja, ki je od Jadrana do Alp in vse tja do Donave še do pred kratkim ločeval vzhodni in zahodni del Evrope, ustvarjajoč stanje ostrih napetosti in nestrpnosti ob pretrganih vezeh medsebojnega razumevanja in sporazumevanja. Filozofija čezmejne televizije, ki stremlja za tem, da bi odpravili zapore jezikovnega sporazumevanja s predvajanjem večjezičnih programov ohranjajoč celovitost izvirnika, je vsekakor bistvenega pomena bodisi pri utemeljevanju duha nove Evrope v skupnem domu narodov, bodisi pri estetskem oblikovanju radiotelevizijskega 'sporočila'.³³

11. oktobra 1999 so se pričele eksperimentalne oddaje prek linkovske povezave Trst–Koper. 21. decembra 1999 pa je bila v Kopru še zadnja seja pred uradnim pričetkom delovanja, 1. januarja 2000, čezmejne televizije novega tisočletja. »Sodelovanje na minimalni ravni, slovenska redakcija jo je sprejela, čeprav je bila in je še v primerjavi z ostalimi tremi uredništvimi visoko penalizirana. Tržaški italijanski

Dnevnik ob 14.00 je bil neposredno oddajen tudi na koprskih frekvencah. Koprski dnevnik, slovenski ob 18.45 in italijanski ob 19.00, so bili prav tako neposredno predvajani na tržaški Tretji mreži bis. Slovenski TV Dnevnik ob 20.30 so v Kopru objavljali ob koncu oddaj, torej nekje med 23.00 in 1.30. Nič ni zaleglo, zavrnilo so tudi predlog, da bi slovenski TV Dnevnik predvajali po drugem koprskem Dnevniku ob 22.30. Sodelovanje se je razširilo tudi na osrednjo slovensko redakcijo. Ob koncu tržaškega slovenskega TV dnevnika sledi predvajanje Dnevnika TV Slovenija, ki je bil na sporedu ob 19.00, medtem ko slovenski prvi program predvaja naš Dnevnik v nočnih urah.³⁴

Tantillo je redakcije pozval, naj se na primer italijanska koprška z najnovejšo krajevno vestjo vključi v tržaški italijanski dnevnik in obratno, slovenska tržaška pa v koprsko in obratno. Odgovor je bil, da je zamisel dobra, vendar jo je zaradi zasedenosti televizijskih režij v Kopru težko realizirati.

V projekt LYNX so se vključile tudi kulturno-umetniške redakcije, ki vsak mesec pripravljajo eno-urno oddajo LYNX magazin, ki jo istočasno predvajajo na tržaških in koprskih frekvencah.

Spomniti velja še na srečanje 11. januarja 2000, ki ga je priredil tržaški sedež RAI in na katerem so sodelovali visoki predstavniki javnih radiotelevizijskih ustanov iz Avstrije, Hrvaške, Madžarske, Slovenije in Švice. »Boris Bergant je v zastopstvu vodje projekta čezmejne radiotelevizije opravičil predstavnike Slovaške, Češke in Bosne in Hercegovine, ki se niso mogli udeležiti srečanja, vendar so zagotovili zanimanje za projekt. Filibert Benedetič je kot koordinator projekta spomnil, da sta radiotelevizijski ustanovi RAI in RTV Slovenija 21. maja 1999 podpisali sporazum o projektu, ki naj utrdi obmejno sodelovanje in obogatiti čezmejno obveščanje. Marco Blaser, direktor družbe RTSI iz Lugana je napovedal sodelovanje pri projektu, obenem pa spomnil, da je pred deseti leti v Münchnu nastal podoben projekt 'Arte' v sodelovanju Nemčije in Francije. Zavzel se je za oddajanje v romanskem jeziku, ki ga govorijo v alpskih dolinah Trenta in Bocna, kakor tudi v Furlaniji (furlanščina). Gerhard Draxler, ravnatelj celovškega studia, je menil, da bi začasno izpolnili oddaje z arhivskim materialom in izbrali najboljše. To misel je podprla Marija Nemčič, odgovorna pri hrvaški RTV za mednarodne stike. Novo imenovani ravnatelj tržaškega sedeža RAI, Roberto Collini je poudaril, da je s politiko 'korak za korakom' moč doseči in preseči celo ambiciozne načrte. Boris Bergant je ob koncu napovedal naslednje etape. Vsaka RTV ustanova bo v svoji državi skušala dobiti primerna sredstva, konec februarja bodo vsi prejeli točne izdelane načrte, da bomo čez leto dni imeli popolno sliko stanja. Pri tem

³² Osebni arhiv avtorja, Poročilo o seji 18. 2. 1999 v Ljubljani.

³³ Osebni arhiv avtorja, Projekt Benedetič-Hvala o Srednjeevropski čezmejni TV LYNX NT 2000.

³⁴ Osebni arhiv avtorja, Poročilo urednika članom redakcije, 22. 12. 1999.

Snemanje Radijskega odra: od leve Marija Mislej, Pavel Bajc in Angel Turk, na desni Marjana Prepeluh, Saša Rudolf in Marinka Theuerschuh (osebni arhiv avtorja).

je predsednik deželne odbora za nadzor nad radio-televizijskimi oddajami Daniele Damele napovedal, da bo deželna uprava namenila čezmejni televiziji 300 milijonov lir.³⁵

O čezmejni televiziji je leta 2001 pisala tudi revija *Mercator Media Forum*, ki jo izdaja University of Wales press. Razpravo Nov italijanski zakon o manjšinah in Radiotelevizijskih oddajah je napisala urednica RAI Ivana Suhadolc. »Velika razlika je med uradno priznanimi manjšinami, to so francoska v Dolini Aosta, nemška v pokrajini Bocen in slovenska v Furlaniji Julijski krajini in uradno nepriznanimi. Delno so priznane pravice tudi Ladincev v pokrajinah Bocen in Trento. Tem manjšinam skupno pripade 27 ur televizijskih in 177 ur radijskih programov. Nemcem letno pripade 4.716 ur radia in 550 ur televizije, Slovincem pa 4.517 ur radia in 208 televizije. Velike razlike so v vrednosti, kot jih določajo posamezne konvencije. Za vsako ne oddajano uro mora RAI plačati penale, ki so leta 2001, ko je bila še v veljavi lira, znašali za Francoze 6.731.000 lir, za Slovence pa le 1.125.590 lir, kar pomeni, da slovenska radijska ura velja šestkrat manj od francoske. Manjšine same si morajo preko svojih predstavnikov zagotoviti spoštovanje podpisanih zakonov in sporazumov, kajti pobud in ukrepov si z drugih strani ni pričakovati.«³⁶

Slovensko tržaško uredništvo si je v naslednjih letih priborilo še nekaj tedenskih TV-oddaj: Kmetijski tednik, Razlaga nedeljskega evangelija, ponedeljkova Športna tribuna in tedenski razgovor s protagonisti

zamejskega življenja TV predstavlja. Z upokojitvijo nekaterih glavnih zagovornikov projekta LYNX v Rimu, Ljubljani in Trstu je uresničitev srednjeevropske čezmejne televizije zastala. Ohranile so se izmenjave dnevnikov med Trstom, Koprom in Ljubljano ter mesečnik LYNX.

Zaključek

Vloga slovenskega tržaškega radia se je v desetletjih spreminjala; na kratko bi jo lahko strnili v tri faze. V povojnih letih, še posebej po kominformu, je bil najprej Radio Trst II, potem pa Trst A za Slovence v Italiji edini medij v slovenskem jeziku. Zelo poslušana so bila poročila in prve kontaktne oddaje, kot na primer Glasba po željah ali Kmetijska ura, ki jo je od 7. julija 1945 do 30. decembra 1984 vodil kmetijski strokovnjak dr. Ivan Baša. V teh skoraj štiridesetih letih je pripravil skupno 2.300 oddaj. Zelo poslušane so bile radijske igre, v nekaj desetletjih je dramska skupina »Radijski oder« postavila pred mikrofona izbor svetovne in predvsem celotne slovenske dramatike. Številna predavanja so izšla tudi v knjižni obliki, kot na primer *Italijanščina po radiu* prof. Janka Ježa ali *Lovske zgodbe* prof. Ivana Rudolfa. Tržaške radijske oddaje je bilo mogoče slišati vse do Postojne in še dlje. Za tedanje oblasti v Jugoslaviji je bil to moteč glas, ker je poročal tudi o temah, o katerih se v matici ni govorilo. Beograd je posredoval v Rimu, da so oddajnike Radia Trst A proti vzhodu zasenčili.

Druga faza se je pričela proti koncu osemdesetih let s prebujanjem slovenske ideje o osamosvojitvi. Osrednje rimske radijske in televizijske redakcije RAI so spoznale, da je v Trstu slovensko uredništvo,

³⁵ Osebni arhiv avtorja, LYNX 2000 NT projekt za novo Evropo in poročilo koordinatorjev Benedetič-Hvala.

³⁶ Suhadolc, *La Nuova legge italiana*.

ki dobro pozna politični položaj v Jugoslaviji. Z vojno v Sloveniji je tržaško uredništvo prevzelo poročanje za dnevnik drugega televizijskega omrežja in za vse tri radijske. Italijanski poslušalci so bili obveščeni o dogajanju s slovenskega vidika, v nasprotju s stališčem italijanskega zunanjega ministra Giannija De Michelisa, ki je zagovarjal »enotno in demokratično Jugoslavijo«.

Tretjo fazo zaznamuje povečana skrb za dogajanje v slovenski manjšini od Milj do Trbiža. Priljubljenost med poslušalci si je Radio Trst A pridobil, ker je redka, če ne edina postaja brez reklamnih vložkov. Na to posebnost me je večkrat spomnil zgodovinar Jurij Rosa iz Zgornje Vipavske doline, ki je že več desetletij zvest poslušalec tržaških radijskih oddaj.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Osebni arhiv avtorja

LITERATURA

Candussi, Guido: *Storia della radiodiffusione, volume III, Radio Trieste e le altre stazioni italiane della e per la Venezia Giulia dopo il 12 giugno 1945*. Trst: samozaložba, 2007.

Geržinič, Alojzij: *Pouk v materinščini – da ali ne*. Buenos Aires: SKA, 1972.

Rudolf, Saša: *Moj RAI*. Trst: samozaložba, 2018.

Rudolf, Saša: *Olimpijski ogenj in dim*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1984.

Rudolf, Saša: *Samostojni*. Trst: samozaložba, 2016.

Suhadolc, Ivana: *La Nuova legge italiana sulle minoranze e le trasmissioni televisive, Mercator Media Forum*, volume 5, University of Wales, 2001.

Turk, Lida: *Glas v --- etru*. Trst: Deželni sedež RAI za Furlanijo-Juljsko krajino, 1991.

ČASOPISI

Primorski dnevnik, 1945, 1951, 1964.

S U M M A R Y

Seventy-five years of Radio Trst's uninterrupted broadcasting

The Slovenian Radio Trst A will soon celebrate its seventy-fifth anniversary of uninterrupted broadcasting. The first time the Slovenian language was heard through the Trieste radio transmitter, albeit for purely propaganda purposes, was in 1944 during the German occupation of the Adriatic Littoral. On 6 May 1945, the Partisans seized the radio headquarters under the command of Major Ante Novak, established a communication system, and began broadcasting. Shortly after that the directorship of the radio station was assumed by Jože Javoršek and then by Mirko Koršič from Gorizia, who moved to Koper at the end of 1945. Under the Allied military administration, the Trieste radio broadcasted on the same frequencies as the Slovenian and Italian channels; announcements were bilingual. The channels were separated in June 1946, after which the Slovenian radio was renamed Radio Trieste II and had a daily airtime of 11 hours and 45 minutes. Its pro-Ally and hence critical stance towards the new political regime in Yugoslavia drove away many of its collaborators. Still before the departure of the Allied forces, the radio passed under the Italian state radio RAI. Slovenian journalists working in the journalism department merely translated texts drawn up by their Italian counterparts. Many Slovenian songs were forbidden, e.g. 'Buči, buči morje Adrijansko' (Roar, roar, the Adriatic Sea) and Prešeren was not 'our poet,' but a Slovenian one. The generational shift in the mid-1960s brought about many changes, after the right-wing faction of the Christian Democracy lost its majority. The post of regional secretary was granted to Guido Botteri, who was then first appointed chief editor of information programmes and afterwards director of the radio headquarters. Slovenian journalists were given a journalist contract, their Italian counterparts took over the management of the Italian radio programme, and the first three Slovenian shift managers were appointed. However, the struggle for an independent editorial would continue for another fifteen years. In 1983, Drago Legiša was assigned deputy chief editor. With Slovenia's war of independence and subsequent armed conflicts in Croatia and Bosnia and Herzegovina, the Slovenian editorial earned great reputation in Rome by preparing, in a little more than two years, over one thousand TV contributions in Italian for Channel 2 Evening News and over ten thousand contributions for all three radio programmes. It was only in 1995, when

Pierro Vigorelli became the director of regional information programmes, that experimental broadcasting of regional news shows also commenced in the Slovenian language. Evening news shows were officially launched on 1 May 1995. Within the framework of cross-border TV, Slovenian and Italian Evening News were broadcasted on Trieste and Koper frequencies. On the other hand, the project of establishing a European cross-border TV, with collaborating national television stations from Slovenia, Friuli–Venezia Giulia, Croatia, Bosnia–Herzegovina, Hungary, Slovakia, Czech Republic, Austria, and Switzerland, is still in its initial stages.

R I A S S U N T O

75 anni di Radio Trst A

Sono 75 anni che Radio Trst A, l'emittente radiofonica in lingua slovena, trasmette ininterrottamente. È doveroso però ricordare che già nel 1944, durante l'occupazione tedesca, Radio Trieste mise in onda alcuni programmi in lingua slovena che però erano di mera propaganda nazista. I partigiani presero possesso della sede radiofonica il 6 maggio del 1945. La direzione dei programmi fu affidata in un primo momento al maggiore Novak, poi a Jože Javoršek, ed infine al goriziano Mirko Koršič che alla fine del 1945 si trasferì a Capodistria. Nel periodo dell'amministrazione militare alleata radio Trieste

trasmetteva su stesse frequenze sia programmi in lingua slovena che italiana, sempre però con annunci bilingui. Nel giugno del 1946 i programmi furono divisi, l'emittente slovena Radio Trst II trasmetteva su proprie frequenze ogni giorno per 11 ore e 45. Siccome i programmi sloveni riflettevano la politica filooccidentale degli alleati che contrastava la nuova realtà comunista nella Jugoslavia, molti collaboratori si allontanarono per protesta. Ancora prima degli accordi di Londra e al ritiro degli angloamericani, Radio Trieste passò alla Rai-Radiodiffusione italiana. Le notizie del Giornale radio sloveno venivano redatte da colleghi italiani e i giornalisti sloveni dovevano limitarsi a tradurle. Erano mese al bando alcune canzoni patriottiche slovene, che non si potevano trasmettere, e si doveva parlare di "Prešeren come maggior poeta sloveno", mentre non era gradita la dizione "Prešeren è il nostro maggior poeta". Negli anni sessanta con il cambio generazionale e la sconfitta della destra all'interno della Democrazia cristiana, cominciò una nuova era di riavvicinamento tra la maggioranza italiana e la minoranza slovena, voluto dal nuovo segretario Guido Botteri, nominato qualche anno più tardi Caporedattore dei programmi informativi, e poi direttore di Sede della Rai per il Friuli Venezia Giulia. Ma passarono 20 anni dalla riforma della Rai del 1975 che prevedeva trasmissioni televisive in lingua slovena alla realizzazione di queste e il riconoscimento della piena autonomia della redazione slovena.

(Povzetek v italijanščino prevedel avtor)